

О. Білоус,
здобувач

Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України

МІСЦЕ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ, ЗБОРІВ (ОБОВ'ЯЗКОВИХ ПЛАТЕЖІВ) ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ «КОНВЕРТАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ» У СИСТЕМІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ

Одним із пріоритетних напрямів державної політики у 2014 р. визначено систему заходів щодо ліквідації «конвертаційних центрів» [1]. Вжиття цих заходів слід визнати актуальним, адже тільки в минулому році злочинний обіг із податку на додану вартість лише «програмих» «конвертаційних центрів» перевищив 300 млрд грн при річній сумі податкових надходженнях до Державного бюджету України на рівні 206 млрд грн. Це послужило приводом вести мову про «конвертаційні центри» як про «онкологічне захворювання» або «лихо національного масштабу» [2].

Однак попри понад 20-річний період поширення цього злочинного явища на теренах нашої держави чинне законодавство України дотепер не закріпило визначення поняття «конвертаційний центр». Здійснений нами криміналістичний аналіз природи й змісту цього економіко-кримінального феномену дозволив дійти висновку, що «конвертаційним (конверсійним) центром» є стійке злочинне об'єднання, створене з метою заняття злочинною діяльністю під прикриттям і з використанням можливостей офіційно зареєстрованих суб'єктів господарювання для отримання, прямо або опосередковано, фінансової або іншої матеріальної вигоди. За деякими оцінками в часи злочинного режиму попередньої влади до функціонування таких злочинних об'єднань було залучено понад 80% суб'єктів

підприємництва, що здійснювали свою діяльність на території нашої держави [3].

«Професіоналізація» [4; 5] організованої злочинності у форматі «конвертаційних центрів», що продовжує, з одного боку, руйнувати базис сталого економічного розвитку держави та потреби органів досудового розслідування в адаптованих до практики застосування уніфікованих наукових рекомендаціях щодо розкриття та розслідування злочинів, невід'ємними складовими механізму яких постають «конвертаційні центри», з іншого – вимагає створення новітнього «продукту» криміналістики у вигляді відповідної методики розслідування злочинів.

Нині наукові розробки з криміналістичної методики здійснюються за кількома напрямками, одним із яких є створення окремих криміналістичних методик (стосовно категорій, видів, підвидів злочинів тощо) [6, с. 519]. В.А. Журавель визначає окрему криміналістичну методику як інформаційно-пізнавальну модель, у якій відображені комплекси методів, засобів, прийомів і рекомендацій типізованого характеру, що представлені в описовій або формалізованій формі щодо раціональної організації виявлення, збирання, оцінки й використання доказової інформації про механізм злочину в процесі його розслідування й судового розгляду [7, с. 202].

М. П. Яблоков і О. Ю. Головін відзначають: «У ній (методиці) розробляється стратегія всієї криміналістичної діяльності з розслідування злочинів. У силу цього методика розслідування не тільки стала тим розділом криміналістики, без використання наукових і практичних даних якого фактично неможливо професійно вести розслідування злочинів, але й постала найважливішим кінцевим продуктом криміналістичної науки» [8, с. 141]. Методика вказує на напрями, шляхи, залежності у виборі та використанні способів здійснення пошуково-пізнавальної діяльності в типових слідчих ситуаціях і на відповідних етапах розслідування [9, с. 246]. Криміналістичні методики мають рекомендаційний характер, і слідчі можуть звертатися до них для обрання найбільш успішного способу виявлення й викриття винних у вчиненні окремих видів злочинів. Інформація, що міститься в методиках розслідування злочинів, являє собою сукупність необхідних відомостей про порядок і особливості організації здійснення розкриття, розслідування та попередження різних видів злочинів [10, с. 53]. Окрема методика розслідування злочинів повинна вказувати на систему конкретних методів практичної діяльності [11, с. 108], що використовуються для розкриття відповідних видів (груп) злочинів, що і є основним завданням криміналістичної методики [9, с. 240].

Дослідженню сучасного стану та перспектив розвитку, трансформації й модернізації криміналістичної методики підвищену увагу приділено в низці наукових робіт В.А. Журавля, В.В. Тищенко, Б.В. Шура та інших учених. Однак питання розроблення пропонованої нами методики розслідування злочинів як окремої криміналістичної теорії в науковій літературі належним чином раніше не висвітлювалися, що зумовлює актуальність нашого дослідження.

Структура, зміст і форма окремої методики зумовлені сферою її реалізації й місцем у системі криміналі-

стичних методик. Визначення виду й, відповідно, місця методики розслідування ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) із використанням «конвертаційних центрів» у системі криміналістичної методики зумовлює приділення особливої уваги систематизації й класифікації. Адже, як справедливо зауважує В. Л. Синчук, «відсутність стрункого, логічно завершеного опису класифікаційних побудов об'єктів дослідження істотно стримує розвиток криміналістичної методики, негативно позначається на якості її розробок та ефективності впровадження наукових результатів у практику» [12, с. 57].

Науковий інтерес до класифікаційних потреб у сучасній криміналістиці не зменшується. Практично кожне наукове дослідження, у тому числі з проблем методики розслідування злочинів, супроводжується уточненням існуючих або побудовою нових класифікаційних конструкцій [13, с. 195]. До числа актуальних завдань, що стоять перед ученими-криміналістами, належить модернізація існуючих та розроблення нових методичних рекомендацій із розгляду тих чи інших злочинів за допомогою більш широкого використання криміналістичної класифікації й характеристики злочинів, типових слідчих ситуацій і версій, а також різних підходів до формування самих криміналістичних методик, виходячи з їх класифікаційних рівнів [14, с. 393].

Визначення місця розроблюваної нами криміналістичної методики в класифікаційному ряду потребує першочергового звернення до криміналістичної класифікації злочинів, адже криміналістична класифікація методик має кореспондувати криміналістичній класифікації злочинів, яка у свою чергу зумовлена кримінально-правовою характеристикою, предметом доказування, закономірностями пошуково-пізнавальної діяльності слідчого [15, с. 170]. Необхідність активізації досліджень криміналістичної класифікації злочинів зумовлена також трансформацією кри-

міналістичних методичних рекомендацій [16, с. 280] і модернізацією криміналістичних методик [7, с. 187].

В. Ю. Шепітько під криміналістичною класифікацією злочинів пропонує розуміти їх систематизацію за криміналістично значущими підставами, що сприяє формуванню криміналістичних характеристик злочинів і розробленню окремих криміналістичних методик, побудова яких вимагає більш диференційованого підходу до злочинів. Це стосується врахування слідчої ситуації, способів учинення злочину, його приховування й маскування, особи злочинця, місця вчинення злочину та інших чинників [17, с. 324, 325].

Розроблення й систематизацію методичних рекомендацій на основі криміналістичної класифікації злочинів і злочинної діяльності В.В. Тищенко відносить до принципів формування криміналістичних методик. На його переконання, доповнення ретроспективного рівня пропонованої В.А. Журавлем інформативно-пізнавальної моделі криміналістичною класифікацією злочинів дозволить звернути увагу на особливості криміналістичної характеристик виділених груп злочинів [18, с. 476].

У криміналістичній класифікації мають місце такі різновиди злочинів, які виходять за межі класифікаційних побудов, що застосовуються в Кримінальному кодексі України. Йдеться про так звані підвиди (різновиди) деяких видів злочинів, які диференціюються за певними криміналістично значущими ознаками, наприклад за способом, засобами, умовами, місцем вчинення тощо. У цьому сенсі криміналістична класифікація є більш диференційованим утворенням, аніж кримінально-правова, тісніше наближає її до запитів практики. Тому криміналістична класифікація злочинів визначається як розподіл злочинних діянь за криміналістично значущими ознаками з метою формування системи різнорівневих криміналістичних методик розслідування [19, с. 59, 71].

Виходячи з принципу ієрархії систем, суть якого полягає в тому, що

будь-яка система розглядається як частина іншої, більш широкої системи, а її елементи – як самостійні системи, можна констатувати, що ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) із використанням «конвертаційних центрів» є підвидом злочину, передбаченого ст. 212 Кримінального кодексу України (далі – КК України).

Зауважимо, що в криміналістиці дотепер відсутня єдина, повна, несуперечлива й науково обґрунтована класифікаційна система криміналістичних методик, що негативно позначається на таких можливостях: 1) системно дослідити проблеми криміналістичних методик; 2) розробити конкретні методики розслідування злочинів; 3) найбільш ефективно й цілеспрямовано застосувати розроблені методики в практичній діяльності органів розслідування [20, с. 140]. Методики розслідування окремих видів злочинів прийнято вважати центральним рівнем криміналістичних методик. Проте виділяють і методики розслідування більш вузької спрямованості, які можна ще більше звужити, ввівши додаткові ознаки [21, с. 740].

Запропоновані в криміналістичній літературі підходи до побудови класифікації методик розслідування злочинів характеризуються не лише багатоваріантністю підстав та рівнів, але й термінологічним розмаїттям щодо назв самих криміналістичних методик, у глибинний аналіз та роз'яснення чого здійснено вагомий внесок В.А. Журавлем [19, с. 71–94]. Виходячи зі структурованих цим ученим доктринальних підходів, місце розроблюваної нами криміналістичної методики можна визначити таким чином:

– відповідно до запропонованої Г.А. Матусовським [22, с. 303–304] 5-рівневої системи методик розслідування економічних злочинів – на 5-му рівні серед методик розслідування, побудованих з урахуванням криміналістичних критеріїв систематизації, які враховують особливості галузі вчинення злочинів, кримінальних механізмів, способів тощо (окремих методик);

– згідно з розробленою М. П. Яблочкивим [23, с. 494] 4-рівневою класифікацією за ступенем спільності (рівнем конкретизації) – на 4-му рівні серед конкретних методик (розслідування окремих підвидів злочинів у різних типових слідчих ситуаціях);

– відповідно до уточненої Г.Ю. Жирним [24, с. 105] 2-рівневої системи окремих криміналістичних методик розслідування певних категорій злочинів – на 2-му рівні серед підвидових методик розслідування різновидів певного виду злочину, передбачених нормами Особливої частини КК України або виділених за криміналістично значущими кримінально-правовими ознаками;

– згідно з розробленою Б.В. Щуром [25, с. 122–123] 5-рівневою класифікацією (за критерієм криміналістичної значущості ознак у певному виді злочинів) – на 3-му рівні серед підвидових криміналістичних методик або «мікрометодик»;

– відповідно до запропонованої В.А. Журавлем [19, с. 92–94] 6-рівневої класифікації – на 3-му рівні серед підвидових криміналістичних методик (мікрометодик) розслідування підвидів чи різновидів злочинів, виділених із-поміж кримінальних правопорушень одного виду за криміналістично значущими ознаками.

Видові та підвидові методики орієнтовані або на конкретний кримінально-правовий вид злочинів, або на його різновид, виділений за кримінально-правовими та (або) криміналістичними ознаками [9, с. 247]. Через максимальну наближеність до потреб практики саме підвидові методики об'єктивно мають найбільшу перспективу викладення методичного матеріалу у вигляді програм розслідування й алгоритмічних схем дій слідчого [16, с. 282]. Як науковий продукт мікрометодики розробляються на базі значного емпіричного матеріалу, що дозволяє детально проаналізувати криміналістичну характеристику, визначити ймовірно-статистичні та кореляційні зв'язки між її елементами, виокремити слідчі ситуації певних ета-

пів розслідування й відповідно до них сформулювати конкретні завдання та побудувати програми їх вирішення.

Ми цілком підтримуємо позицію, згідно з якою підвидові криміналістичні методики обґрунтовано відносять до розряду найбільш оптимальних і дієвих у розпорядженні слідчого, оскільки вони містять рекомендації прямої дії [7, с. 194; 16, с. 281]. Тому, виходячи з класифікаційних рівнів методик, у взаємозв'язку з криміналістичною класифікацією злочинів пропонуємо розглядати методику розслідування ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) із використанням «конвертаційних центрів» серед підвидових криміналістичних методик (мікрометодик). Саме на доцільності зосередження зусиль учених-криміналістів на вдосконаленні існуючих та розробці нових видових і підвидових окремих криміналістичних методик розслідування наполягав Г.Ю. Жирний [24, с. 105].

Однак запропоноване нами визначення «конвертаційного центру» є окремим теоретичним положенням, яке, за визначенням Р. С. Белкіна, під час формування окремої криміналістичної теорії може відігравати подвійну роль. По-перше, воно може стати елементом, «цеглиною» в системі інших теоретичних положень, об'єднаних у теорію, а отже, елементом окремої криміналістичної теорії. А по-друге, окреме теоретичне положення може стати вихідним для розгортання на його основі системи теоретичних положень, що складатимуть зміст розвиненої теорії [26, с. 285].

Найбільшої шкоди від функціонування «конвертаційних центрів» зазнають суспільні відносини у сфері оподаткування. Однак пошук ефективних інструментів попередження утворення таких осередків злочинності не може обмежуватися окремою галуззю законодавства чи правозастосовної практики. Адже «конвертаційні центри» стали в нашій державі одним з основних системоутворюючих елементів злочинних технологій не тільки ухилення від сплати по-

датків, зборів (обов'язкових платежів) але й привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом тощо, а останнім часом – і фінансування тероризму [27; 28; 29; 30]. При цьому функціонування «конвертаційних центрів» забезпечується вчиненням на систематичній основі фіктивного підприємництва; підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців; підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів; службового підроблення; створення злочинної організації; зловживання владою або службовим становищем; пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди службовій особі та прийняття останніх різними службовими особами, а також деяких інших злочинів, що вчиняються в реальних та ідеальних сукупностях.

Відтак якщо розглядати «конвертаційні центри» як основний системоутворюючий елемент розгалуженої організованої злочинної діяльності, то методика розслідування злочинів, що вчиняються за використанням цих осередків злочинності, може бути віднесена до числа «особливих», або «категоріальних» [31, с. 220–221], групових [25, с. 122–123], міжродових [19, с. 93–94], міжвидових, або комплексних криміналістичних методик. Під останніми В.В. Тищенко пропонує розуміти не просто сукупність окремих видових методик, а їхню загальну інтегровану модель, яка виконує системоутворюючу й методологічну функцію [9, с. 248] і в якій повинні відображатися особливості та взаємозв'язки тих видів злочинів, що входять в цю злочинну діяльність, а також особливості змісту й взаємозв'язку стратегічних і тактичних завдань, що виникають під час їх розслідування [18, с. 476].

Комплексні криміналістичні методи розслідування злочинів, у яких відо-

бражені рекомендації з розслідування комплексів взаємопов'язаних злочинних дій, об'єднані на підставі одночасного врахування кримінально-правових і криміналістичних критеріїв класифікації злочинів. Спільність цих злочинних проявів обумовлена тим, що на практиці вони вчиняються в реальних та ідеальних сукупностях. При цьому вони охоплюються єдиним умислом організаторів, підбурювачів, пособників і виконавців, спільною метою й мотивами, загальним механізмом реалізації злочинного задуму тощо. Йдеться про єдиний ланцюг злочинної поведінки, зокрема, про так звану технологію злочинного збагачення, наприклад, коли розслідування предикатного (основного) злочину поєднано з розслідуванням спорідненої з ним легалізації, яка в певному випадку є останньою ланкою в такого роду злочинній діяльності. Розслідування подібних комплексів злочинних дій зумовлює специфіку висунення й перевірки слідчих версій, здійснення планування, тактику провадження окремих слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, особливості проведення тактичних операцій тощо [19, с. 95].

Розвиток кожного з розглянутих класифікаційних рівнів методики розслідування злочинів, які, доповнюючи один одного, мають свій предмет дослідження й практичного використання в слідчій діяльності [32, с. 36], є запорукою підвищення ефективності органів досудового розслідування в боротьбі з «конвертаційними центрами».

Ключові слова: «конвертаційний центр», ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), методика розслідування злочинів, криміналістична класифікація злочинів.

Стаття присвячена дослідженню проблем визначення місця методики розслідування ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) із використанням «конвертаційних центрів» у системі криміналістичної методики, виходячи з

класифікаційних рівнів методик, у взаємозв'язку з криміналістичною класифікацією злочинів.

Стаття посвячена дослідженню проблем определения места методики расследования уклонения от уплаты налогов, сборов (обязательных платежей) с использованием «конвертационных центров» в системе криминалистической методики, исходя из классификационных уровней методик, во взаимосвязи с криминалистической классификацией преступлений.

The article is dedicated to the study of problems of place determination of the investigation method of tax, fees (obligatory payments) evasion with the use of «conversion centers» within the frame of criminalistic method based on the methods classification levels and in connection with the criminalistic classification of crimes.

Література

1. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році : Послання Президента України до Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1192/>.

2. За коштинької влади існували «держпрограми» з конвертаційних центрів – голова Міндоходів // УНІАН. – 2014. – 12 червня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economics.unian.ua/finance/927817/>.

3. 80–90% українського бізнесу – учасники злочинного угруповання // Лівий Берег. – 2014. – 08 квітня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://economics.lb.ua/state/2014/04/08/262344_8090_ukrainskogo_biznesu-.html.

4. Воробей В. А. Дослідження професійної злочинності / В. А. Воробей // Актуальні проблеми функціонування держави та тенденції захисту прав і свобод людини : матеріали наук.-практ. інтрнет-конф. – 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://legalactivity.com.ua>.

5. Тугельбаєва Б. Г. Современное понимание профессиональной преступности / Б. Г. Тугельбаєва, Н. А. Береналиев // Національна правова система в умовах формування європейського правового простору :

матеріали наук.-практ. інтрнет-конф. – 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://legalactivity.com.ua/>.

6. Щур Б. В. Сучасний стан та перспективи розвитку криміналістичної методики / Б. В. Щур // Криміналістика та судова експертиза: наука, навчання, практика : зб. наук. пр. : у 2-х т. – Х. : Видавнича агенція «Апостіль», 2014. – Т. 1. – 2014. – С. 518–524.

7. Журавель В. А. Концептуальные подходы к модернизации криминалистических методик / В. А. Журавель // Современное состояние и развитие криминалистики : сборник научных трудов / под ред. Н. П. Яблокова и В. Ю. Шепитько. – Х. : Апостиль, 2012. – С. 186–202.

8. Яблоков Н. П. Криминалістика: природа и система / Н. П. Яблоков, А. Ю. Головин. – М. : Юристъ, 2005. – 147 с.

9. Тищенко В. В. О современных направлениях развития криминалистической методики расследования преступлений / В. В. Тищенко // Современное состояние и развитие криминалистики : сб. науч. тр. / под ред. Н. П. Яблокова, В. Ю. Шепитько. – Х. : Апостиль, 2012. – С. 237–250.

10. Возгрин И. А. Криминалістические методики расследования преступлений / И. А. Возгрин // Курс криминалистики : в 3 т. / под ред. О. Н. Коршуновой, А. А. Степанова. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2004. – Т. II : Криминалістическая методика: Методика расследования преступлений против личности, общественной безопасности и общественного порядка. – 2004. – 639 с.

11. Старушкевич А. А. Проблема загально-го та окремих методів розслідування злочинів у криміналістиці / А. А. Старушкевич // Право України. – 2004. – № 5. – С. 108.

12. Синчук В. Л. Розслідування вбивств : шляхи вдосконалення : [монографія] / В. Л. Синчук ; за ред. В. А. Журавля. – Х. : Харків юридичний, 2005. – 288 с.

13. Шмонин А. В. Методика расследования преступлений : [учеб. пособие] / А. В. Шмонин. – М. : ЗАО Юстицинформ, 2006. – 464 с.

14. Журавель В. А. Направления модернизации криминалистических методик / В. А. Журавель // Криміналістика XXI століття : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (25 – 26 листопада 2010 р.). – Х. : Право, 2010. – С. 293.

15. Корухов В. Е. Методика расследования преступлений: теоретические основы / В. Е. Корухов. – М. : Норма, 2008. – 224 с.

16. Журавель В. А. Трансформация криминалистической методики в современных условиях / В. А. Журавель // Криміналістика та судова експертиза: наука, навчання, практика : зб. наук. пр. : у 2-х т. – Х. : Видавнича агенція «Апостіль», 2014– . – Т. 1. – 2014. – С. 273–284.

17. Шепітько В. Ю. Криміналістика : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / В. Ю. Шепітько. – К. : Ін Юре, 2010. – 496 с.

18. Тищенко В. В. Содержание и границы методик расследования преступлений / В. В. Тищенко // Криміналістика та судова експертиза: наука, навчання, практика : зб. наук. пр. : у 2-х т. – Х. : Видавнича агенція «Апостіль», 2014– . – Т. 1. – 2014. – С. 474–480.

19. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : [монографія] / В. А. Журавель. – Х. : Вид. агенція «Апостіль», 2012. – 304 с.

20. Шмонин А. А. Методология криминалистической методики : [монографія] / А. В. Шмонин. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 416 с.

21. Тищенко В. В. О видах, форме и содержании криминалистических методик расследования преступлений / В. В. Тищенко // Правове життя сучасної України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. ювілею академіка С. В. Ківалова (16–17 травня 2014 р., м. Одеса) : у 2 т. / відп. ред. В. М. Дрьомін. – О. : Юридична література, 2014. – Т. 1. – С. 740–742.

22. Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ / Г. А. Матусовский. – Х. : Консум, 1999. – 480 с.

23. Криминалістика : [учебник] / отв. ред. Н. П. Яблоков. – М., 2001. – С. 494.

24. Журний Г. Ю. До питання про класифікацію окремих криміналістичних методик / Г. Ю. Журний // Актуальні проблеми криміналістики : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25–26 вересня 2003 р.). – Х. : Гриф, 2003. – С. 102–105.

25. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : [монографія] / Б. В. Щур. – Х. : Харків юридичний, 2010. – 320 с.

26. Белкин Р. С. Курс криминалистики : [учеб. пособие для вузов] / Р. С. Белкин. – 3-е изд., дополненное. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. – 837 с.

27. У Києві виявили конвертаційний центр з фінансування терористів – СБУ // ТСН. – 2014. – 23 травня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tsn.ua/groshi/351138.html>.

28. У Києві ліквідували конвертаційний центр, який фінансував терористів на сході України (відео) // Сьогодні. – 2014. – 10 червня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kiev-ukr.segodnya.ua/kaccidents/527614.html>.

29. Міндоходів ліквідувало в Одесі конвертаційний центр з арсеналом зброї. Злочинців підозрюють у фінансуванні терористів // Прес-служба Міндоходів. – 2014. – 27 червня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minrd.gov.ua/media-tsentr/novini/153731.html>.

30. Білоус В. В. Інноваційні технології виявлення ознак функціонування «конвертаційних центрів» / В. В. Білоус, О. П. Білоус // Інновації в юридичній науці та правозастосовчій практиці : Матеріали наук.-практ. інтрнет-конф. – 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://legalactivity.com.ua>.

31. Соколов Д. А. Основания структурирования и виды частных криминалистических методик / Д. А. Соколов // Воронежские криминалистические чтения : сб. науч. тр. / под ред. О. Я. Баева. – Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2005. – Вып. 6. – С. 220–221.

32. Халиков А. Н. Уровни криминалистической методики расследования на примере расследования должностных преступлений / А. Н. Халиков // Вестник Криминалистики. – М. : Спарк, 2010. – Вып. 1(33). – С. 30–36.